

รัฐศาสตร์แนวพุทธ: ว่าด้วยแก่นจริยธรรมการปกครองไทย
Political Science in Buddhist Approach: on the ethical
Principles of Thai Government

ณัฐพล จินดารัมย์

วัชรพงษ์ โสภางร

วิพจน์ วันคำ*

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาลัยศาสนศาสตร์ยโสธร

Natthapol Jindaram

Watcharaphong Sopajorn

Wipoj Wankham

Mahamkut Buddhist University Yasothon Buddhist Collage

Natajin007@gmail.com

Watcharapong.sop@mbu.ac.th

e-mail: wankham2021@gmail.com*

บทคัดย่อ

ชนชาติไทยทั้งก่อนประวัติศาสตร์และยุคประวัติศาสตร์ คนไทยมีวิถีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับพระพุทธศาสนามานาน เกี่ยวกับการปกครองชนชาติไทยมีการใช้ประโยชน์จากคำสอนทางพระพุทธศาสนาจนซึมซับอยู่ในจิตใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ แก่นจริยธรรมการปกครองไทยที่ยึดมั่นอยู่เนืองนิตย์จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับหลักศีลที่เป็นกฎของมนุษย์ และหลักธรรมที่กฎธรรมชาติ ทั้งสองเป็นแนวปฏิบัติที่จำต้องประพฤติกวักกันไป และเมื่อนำหลักคำสอนต่าง ๆ มาอธิบายในเชิงจริยธรรมทางการปกครองในรูปแบบที่สังคมโลกรับรู้ และเป็นที่ยอมรับกันมาในสังคมไทยปัจจุบัน การนำคำสอนทางพระพุทธศาสนามาวิเคราะห์หรืออธิบายแก่นจริยธรรมว่าด้วยเสรีภาพที่เป็นเรื่องของการกระทำ เสมอภาคที่เป็นเรื่องต้องทำ และภราดรภาพที่เป็นเรื่องให้ทำ กล่าวคือทุกคนมีเสรีในการกระทำ ต้องทำอย่างเท่าเทียม และให้ทำออกไปด้วยความเป็นพี่เป็นน้องกัน ทั้งสามแนวนั้น จึงจำต้องประพฤดิร่วมกันให้เป็นเอกภาพเดียวกันนั่นเอง

คำสำคัญ : รัฐศาสตร์, จริยธรรม, การปกครอง.

Abstract

The Thai nation, both in prehistoric and historical times, has long had a way of life intertwined with Buddhism. Regarding governance, the Thai people have utilized Buddhist teachings to such an extent that they have

become deeply ingrained in their minds. Consequently, the core ethics of Thai governance consistently revolve around the principles of "Sila" (moral conduct), which are human laws, and "Dhamma" (natural laws), both of which are guidelines that must be practiced together. When explaining various teachings in terms of ethical governance, as understood globally and discussed in contemporary Thai society, the analysis of Buddhist teachings reveals core ethical principles concerning liberty (the right to act), equality (the duty to act), and fraternity (the obligation to act as brothers and sisters). In essence, everyone has the freedom to act, must act equally, and should act with a sense of brotherhood. These three principles must be practiced together in unity.

Keywords : Political, Ethical, Government.

บทนำ

รัฐศาสตร์เป็นเรื่องของมนุษยชาติที่จะอยู่กันเป็นกลุ่ม ในแนวของรัฐศาสตร์เชิงพุทธ มีการนำพุทธศาสตร์เข้ามาบริหารรัฐ ให้เกิดการเป็นอยู่ร่วมกันเป็นพุทธบริษัท เป็นกลุ่มหมู่ รวมกันขึ้นมา จนกระทั่ง มีจารีต ประเพณี มีวัฒนธรรม มีวิถีการดำเนินชีวิต มีพฤติกรรม มีกิจกรรม ถ้ารัฐศาสตร์หมายถึงการเมือง ก็การเมืองแนวพุทธ การเมืองแนวบุญนิยม การเมืองที่ไม่แสวงหาอำนาจ ไม่หาเสียง เพราะการหาเสียงยังไม่ใช่ประชาธิปไตย ไม่แย่งลาภยศสรรเสริญโลกียสุข ทำงานอยู่กับ ประชาชน ที่จะอยู่ในรัฐ อยู่กับสังคมอย่างพี่น้องภราดร เป็นอยู่อย่างช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่ก่อความวุ่นวาย ให้แก่สังคมประเทศชาติ เป็นประโยชน์แก่สังคมประเทศชาติ ช่วยประชาชนไม่ให้เป็นการระสังขม ต่างคน ต่างช่วยกัน ด้วยน้ำใจ ดังนั้น รัฐศาสตร์ที่ดีจึงอยู่ที่คนดี แล้วจะอย่างไรจึงจะบริหารรัฐที่ดี การเมืองที่ดี หรือแม้แต่การต่างประเทศที่ดี เช่นที่เป็นเป้าหมายของรัฐศาสตร์ที่ศึกษา และเอาไปปฏิบัติกัน จะทำให้เกิดการเมืองที่มีบุคคลเจริญบริหารประเทศชาติ ให้บุคคลเจริญออกไปสัมพันธ์กับต่างประเทศและทำให้เกิดบุคคลที่เจริญอีกเหมือนกัน วิธีการและแนวทางปฏิบัติดังกล่าวนี้ เรียกว่ารัฐศาสตร์แนวพุทธ ที่ผ่านมาระกล่าวถึงการปกครองในเชิงทฤษฎี จากมุมมองต่าง ๆ เพื่อหาความสมดุลของความคิดจะเห็นว่า รัฐและสถาบันทางการเมือง การปกครองในยุคแรก ๆ มักเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาทางสังคมโดยมีผู้ปกครองมีหน้าที่ดูแลความสงบเรียบร้อยให้ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข กินอิ่มนอนอุ่น และโดย

ส่วนมากเรามักจะหยิบยกแนวคิดทฤษฎีทางตะวันตกมาเป็นกรอบที่กล่าวถึงประเด็นดังกล่าว เช่น แนวคิดอุดมรัฐ (Republic) ของเพลโต (Plato) ที่ผู้ปกครองจะต้องเป็นปราชญ์ หรือแม้แต่แนวคิดของอริสโตเติล (Aristotle) ผู้เป็นศิษย์ของเพลโต แต่มีมุมมองที่ต่างโดยมองว่า ผู้ปกครองที่ดีจะต้องกุมอำนาจประชาชนให้อยู่ภายใต้การปกครอง นอกเหนือในยุคปัจจุบันก็ยังมีกรถกกันถึงระบอบการปกครองที่ดีที่สุด แต่มีถึงบัดนี้ก็ยังไม่ตกผลึกได้ว่าระบอบใดคือการปกครองในอุดมคติ ที่กล่าวมา เมื่อเราพยายามแสวงหาสิ่งที่เรียกว่าดีในระบบการปกครอง ความสำคัญในข้อนี้ จึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับแก่นจริยธรรมการปกครอง และจริยธรรมที่ว่านี้ก็มีแนวคิดมากมายให้หยิบยกขึ้นมาพิจารณาไม่ว่าจะเป็นทางรัฐปรัชญา หรือแม้แต่ทางศาสนากับการปกครอง ซึ่งบทความฉบับนี้ จะนำแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรมทางศาสนาเป็นประเด็นพิจารณา และศาสนาในโลกนี้ก็มีมากมายที่เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองทั้งแบบโดยตรงและโดยอ้อม แต่เพื่อความเหมาะสมข้อจำกัดของบทความ ในที่นี้ผู้เขียนจะเน้นกล่าวถึงพระพุทธศาสนากับการปกครอง หรือในเชิงประยุกต์เราจะเรียกว่า “รัฐศาสตร์แนวพุทธ” (เหตุยัย คำเฒ่า, 2564)

ความหมายจริยธรรมการปกครอง

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “รัฐศาสตร์” เรามักจะได้ยินคำสองคำที่มักจะมาคู่กัน ได้แก่ “การเมือง” และ “การปกครอง” ก่อนที่จะมาพิจารณาความหมายจริยธรรมการปกครอง ในที่นี้เราจะมาทำความรู้จักกลุ่มคำเหล่านี้ เพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับรัฐศาสตร์ตามแนวพุทธว่าด้วยจริยธรรมการปกครอง คำแรก รัฐศาสตร์ (political science) ตามรูปศัพท์เป็นภาษาสันสกฤต ส่วนภาษาบาลี ใช้คำว่า “รัฐปสาสนะ” คำว่า “รัฐ” ในภาษาบาลีหมายถึง “ราชธานี” หรือ “พระนคร” ที่รวมถึงทั้งด้านภูมิศาสตร์และด้านประชากรที่อยู่รวมกันภายในรัฐด้วย คำว่า “ศาสตร์” หรือ “สาสนะ” หมายถึง คำสอน หมายถึง วิทยาการ วิชาการ ความรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อรวมสองคำเข้าด้วยกัน จึงเป็น “รัฐศาสตร์” หมายถึง คำสอนหรือศาสตร์ว่าด้วยเรื่องราวที่เกี่ยวกับแว่นแคว้น ประเทศ เมือง นคร ธาณี รวมถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ได้แก่ ผู้ปกครอง พลเมือง อาณาเขต อำนาจ อธิปไตย และทรัพยากร เป็นต้น คำที่ 2 การเมือง (politics) ในภาษาบาลี คือ “รัฐกิจ” หมายถึง หน้าที่อย่างหนึ่งของบุคคล กลุ่มบุคคลภายในรัฐ การจัดการกิจการบ้านเมือง โดยอาศัยอำนาจหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งที่มีอยู่ ให้ดำเนินการเพื่อบรรลุเป้าหมาย คือ ผลประโยชน์ของพหุชน นอกจากนี้ “การเมือง” ยังหมายรวมถึง การแสวงหาอำนาจ การได้มาซึ่งอำนาจ ซึ่งแนวคิดทางตะวันตก “การเมืองคืออำนาจ” “อำนาจคือการเมือง” และ คำที่ 3 การปกครอง (government) ซึ่งตรงกับคำว่า “บริหาระ” หรือ “บริหาร” หรือจะ

ใช้คำว่า “ปสาสะ” หรือ “อภิปาสะ” ตามสถานการณ์ แต่ทั้งหมด หมายถึง การปกครอง การคุ้มครอง ควบคุมดูแล โดยการใช้ชนบ กติกา กฎ ระเบียบควบคุม การปกครองจึง หมายถึงการดูแล การให้ความคุ้มครองหรือการบริหาร (เดโช สวานานนท์, 2545)

นอกจากกลุ่มคำสำคัญดังกล่าว สิ่งที่เราจะกล่าวถึงต่อไปนี้ คือ เรื่องจริยธรรมการปกครอง ถือว่าเป็นกรอบของการปกครองที่สามารถนำมาครอบคลุมทางกาย วาจา ใจให้ เป็นไปตามครรลองของกฎ กติกา ระเบียบฯ เพื่ออภิบาลความถูกต้องและเหมาะสมที่สุด

คำว่า “จริยธรรม หมายถึง ข้อควรประพฤติ ขนบธรรมเนียมและอุปนิสัยหรือความประพฤติ หลักแห่งการประพฤติ ถือว่าเป็นกรอบเป็นแก่นที่ใช้ควบคุมพฤติกรรมที่สถาบัน องค์กรต่าง ๆ จะมีให้ถือปฏิบัติอยู่ทุกที่ที่อาจจะเรียกไม่เหมือนกันบางแห่งอาจเรียก จรรยาบรรณ วัฒนธรรมองค์กร หรือถ้าเป็นสาขาวิชาเฉพาะทางปรัชญาเราจะพบว่า จริยศาสตร์ (ethics) คือศาสตร์ว่าด้วยความดี ความประพฤติ เมื่อก้าวในทางศาสนาเราก็ จะพบคำว่าศีลธรรมคือมีทั้งศีลทั้งธรรมควบคู่กันแบบองค์รวม เช่น หลักเบญจศีล เบญจธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นต้น (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542, 2546)

สรุปได้ว่า รัฐคือบ้านเมือง การเมืองคือการทำหน้าที่ในบ้านเมือง และการปกครอง คือระบบการควบคุมดูแลบ้านเมือง เช่น ประเทศไทยคือบ้านเมือง รัฐบาลเป็นผู้มีอำนาจ ตามหน้าที่ ระบอบประชาธิปไตยคือกลไกหลักในการปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎ สูงสุดของประเทศไทย เป็นต้น และนอกเหนือจากความเข้าใจตามกล่าว สิ่งที่เป็นแม่แบบใน การขับเคลื่อนรัฐ การเมือง การปกครองได้อย่างถูกต้องสิ่งนี้คือจริยธรรมที่สามารถช่วยควบคุมการใช้ ในข้อนี้เราจะเรียกว่า แก่นจริยธรรมการปกครองและเป็นประเด็นที่เราจะนำมา พิจารณาตามหลักรัฐศาสตร์แนวพุทธ โดยใช้หลักคำสอนในพระพุทธศาสนาอธิบายความ เพื่อให้เหมาะสมกับสถานการณ์แห่งความปองดองสมานฉันท์ สามัคคี และแก่นจริยธรรมการ ปกครองที่จะนำมาอธิบายนี้ จะเป็นการวิเคราะห์คำสอนทางพระพุทธศาสนาในมิติแก่น จริยธรรมการปกครองไทย

แม่บทแห่งแก่นจริยธรรมการปกครองไทย

แนวคิดแบบตะวันตกดูเหมือนจะไม่ค่อยกล่าวถึงความ “กตัญญู กตเวทิตี” อันเป็น พื้นฐานที่สำคัญในการใช้จริยธรรมที่จริงใจ ทั้งนี้เพราะพื้นฐานแนวคิดทางตะวันตกมักนิยม “วิภาษวิธี” (dialectics) และวิธีการนี้ เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ในมิติต่าง ๆ โดย โสเครติสที่ใช้เพื่อการแสวงหาความรู้จากข้อมูลกับบุคคลที่พบเห็นได้ผลมากที่สุดคือ “หลักการที่สำคัญของกระบวนการนี้คือ การนำข้อเสนอมันที่มีเหตุผล และข้อคัดค้าน มา หักล้างกัน” แต่ทว่า แนวคิดนี้ก็นำไปสู่ไศกนาฏกรรมของเขาสอง แต่ถึงกระนั้น วิถีตะวันตก

ก็ยังนิยมนำหลักการนี้มาเพื่อเสนอมุมมองของตนเองแม้ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นอยู่ เนื่องจากปรัชญาเมธียุคเป็นต้นแบบนิยม ในเชิงรัฐปรัชญาแบบตะวันตกปรัชญาเมธีรุ่นหลังจึงดำเนินรอยตามเป็นเรื่องธรรมดา ลักษณะสำคัญของปรัชญาตะวันตกเลยถือว่า “dialectics” หรือปัจจุบันอภิวัตน์มาเป็น ตรรกวิทยา (logic) เป็นความดีเชิงอุปกรณ และปรัชญาเมธีหลายคน หลายกลุ่มมุ่งมั่นเสนอผลงานด้วยวิธีนี้ จนดูเหมือนว่า เป็นอัตตนิยม (เห็นแก่ตัว) ดังจะเห็นได้จากกลุ่มปรัชญาร่วมสมัยหรือสมัยปัจจุบันบางกลุ่มที่มุ่งมั่นแนวคิดส่วนบุคคล มีการอธิบายฐานรัฐปรัชญา เช่น “ปรัชญาอัตตนิยม หรืออัตถิภาวนิยม” อย่างไรก็ตาม มาถึงตอนนี้ เราต้องยอมรับศักยภาพของตัวเองได้แล้วว่า “ชนชาติไทย รัฐปรัชญาไทย รัฐปรัชญาของคนไทย” ที่มีจุดเด่นของความเป็นแนวคิดที่ย้ำในเรื่องของความ “กตัญญู กตเวที” เป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นผลมาจากศาสตร์แม่บทที่สำคัญ คือ “พุทธศาสตร์” กล่าวคือในตะวันตก (ปรัชญากรีก) มีปรัชญาเป็นศาสตร์แห่งศาสตร์ปวง (science of science) ปรัชญาอินเดียก็มีอินดูเป็นฐานที่มั่น ปรัชญาจีนญี่ปุ่นก็มีเต๋ามีชินโตเป็นหลัก พื้นฐานปรัชญาทุกแห่งแม้จะไม่กล่าวอ้าง แต่เมื่อพิจารณาจะเห็นได้ว่ามีความเป็นชาตินิยมอยู่แล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้ แนวคิดไทยถ้าไม่หลงอัตลักษณ์ของตัวเอง จะกล่าวได้ว่าแนวคิดไทยมีแม่บทแห่งความคิดได้จากพระพุทธศาสนา รัฐศาสตร์แนวพุทธแบบไทย นักปราชญ์ทางการปกครองมักจะหยิบยกหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนามากล่าวอ้างในฐานะเป็นแนวปฏิบัติ อาทิ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, 2559: 240) กล่าวไว้ว่าหลักทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา หรือพระราชกรณียกิจที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติตามแนวธรรมของผู้ปกครอง ข้อนี้คือคุณธรรมของนักปกครอง มี 10 ประการ ได้แก่

1. ทาน คือการให้ บำเพ็ญตนเป็นผู้ให้ โดยมุ่งปกครองหรือทำงานเพื่อให้เขาได้
2. ศีล คือการสำรวม รักษากาย วาจา ใจ ได้แก่การรักษาความสุจริต
3. ปริจจาคะ คือการเสียสละ การบำเพ็ญกิจด้วยเสียสละ
4. อาชวชะ คือความซื่อตรงต่อตนเอง คนอื่น และการทำงาน
5. มัททวะ คือความสุภาพอ่อนโยน ทั้งกาย วาจา ใจ อ่อนโยนเข้าถึงคน
6. ตปะ คือการแผดเผากิเลสตัณหาชั่วด้วยธรรม มิให้กิเลสเข้ามาครอบงำ
7. อักโกธะ คือความไม่ถือโกรธ ถือเหตุผลไม่โกรธ ไม่เกี่ยวข้องราด
8. อวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียน คือไม่หลงระเห็จอำนาจไม่บีบคั้นกดขี่มีความกรุณา
9. ชันติ คือความอดทน อดกลั้น ช่มใจ หักห้ามใจ
10. อวิโรธนะ คือ การปฏิบัติไม่ผิดจากคลองธรรม มีความยุติธรรม

หลักธรรมนี้กล่าวได้ว่าเป็นแนวจริยธรรมของพระราชา หรือผู้ปกครองที่จะต้องปฏิบัติประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครอง นอกจากนี้ยังมีอีกหลายหลัก เช่น หลักพรหมวิหาร (แนวธรรมสำหรับผู้ใหญ่) เป็นคำสอนย้ำถึงการปกครองลักษณะพ่อกักบัลลังก์ กล่าวคือ ผู้ถูกปกครองไม่มีความรู้สึกที่เป็นปฏิปักษ์ต่อผู้ปกครองเพราะเป็นการปกครองด้วยความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เหมือนบิดรมารดาที่บุตร เป็นต้น

สรุปได้ว่า รัฐศาสตร์แนวพุทธมีแม่แบบคำสอนหลายข้อที่เป็นหลักปฏิบัติของการปกครองไทยมานาน ในอนาคตแนวคิดแบบไทยถ้ารักษาฐานที่มั่นให้ดีและปฏิบัติตามอย่างจริงจัง รัฐปรัชญาไทยจะเป็นอีกหนึ่งกระแสดคิดที่สังคมโลกต้องพูดถึงเช่นเดียวกับหลักเศรษฐกิจพอเพียง เพราะในอดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นได้ว่า ปรัชญาไทยมีความเคารพในพระพุทธศาสนา และตระหนักอยู่เสมอว่า แนวคิดไทยมีพื้นฐานมาจากพระพุทธศาสนา ส่วนแนวคิดอื่น ๆ จากกระแสดต่าง ๆ เช่น กรีก อินเดีย จีน ญี่ปุ่น ฯลฯ ทั้งหมดอยู่ในฐานะเชิงอรรถทางแนวคิดไทยในมิติต่าง ๆ เพื่อการประยุกต์ใช้ และในข้อนี้ เราจะมาเน้นกล่าวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับแก่นจริยธรรมการปกครองโดยจะวิเคราะห์ตามแก่นจริยธรรมการปกครองเรื่องเสรีภาพ เสมอภาค และภราดรภาพ โดยนำคำสอนทางพระพุทธศาสนามาอธิบาย เพื่อประโยชน์แก่การศึกษาวิชารัฐศาสตร์แนวพุทธว่าด้วยจริยธรรมการปกครองไทยตามลำดับ

แก่นจริยธรรมการปกครอง: ว่าด้วยเสรีภาพ

การปกครองที่ดีจะต้องไม่ลืมส่งเสริมความกินอิ่มนุ่งอุ่น (good governance must not forget to promote adequate food and warm clothing.) และศีลธรรม ทั้งผู้ปกครองและผู้อยู่ภายใต้การปกครองประเทศไทยมักกล่าวอ้างว่ามีระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย (democracy) แต่บางทีก็ลืมว่าแก่นจริยธรรมของประชาธิปไตย ในระดับต้น ๆ ซึ่งเรามักจะได้ยินบ่อยครั้งเกี่ยวกับสิทธิเสรีภาพ ซึ่งเสรีภาพ (freedom) ข้อนี้เป็นความหมายที่บ่งบอกถึงความเป็นไทย คือไม่เป็นทาส กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการมีอำนาจเหนือตนเอง ไม่ใช่มีอำนาจเหนือคนอื่น

คำว่า “เสรีภาพ” คือ ภาวะความเป็นใหญ่เหนือตัวเอง (state of superiority over oneself) ข้อนี้ จะใช้อะไรมาเป็นหลักประกันว่า ปัจเจกบุคคลมีอำนาจเหนือตัวเอง ข้อนี้ รัฐศาสตร์แนวพุทธมีคำสอนที่มุ่งส่งเสริมปัจเจกชนให้กระทำได้โดยอิสระ “การทำดีได้ดี” เป็นคำสอนที่สะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดที่เกี่ยวกับการกระทำได้ด้วยตนเอง หรือที่เราเรียกว่า “การใช้เสรีภาพของบุคคล” ในระบอบประชาธิปไตย เสรีภาพคือสิ่งที่ปรารถนา และเมื่อบุคคลสมปรารถนา ความสำคัญในข้อนี้ จะสะท้อนให้เห็นถึงการกระทำ

ความสามารถในการกระทำ และการกระทำที่ไม่ถูกบีบคั้นจากสิ่งหนึ่งสิ่งใด อย่างไรก็ตามที่ พระพุทธศาสนามีท่าทีที่มุ่งเน้นการประพฤติปฏิบัติเป็นเกณฑ์ ซึ่งสามารถวิเคราะห์จากหลัก คำสอนที่ย้ำถึงการประพฤติปฏิบัติในที่หลายแห่ง ดังปรากฏในภทเทกธตตสูตรว่า (พระ สุตตันตปิฎก เล่มที่ 6 มัชฌิมนิคาย อุปริปณณาสก)

“...บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว ไม่ควรมุ่งหวังสิ่งที่ยังไม่มาถึง สิ่งใด ล่วงไปแล้ว สิ่งนั้นก็พ้นอันละไปแล้ว ละสิ่งที่ยังไม่มาถึง ก็เป็นอันยังไม่ถึง ก็บุคคลใด เห็นแจ้งธรรมปัจจุบันไม่อ่อนแอ ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้นๆ ได้ บุคคลนั้นพึงเจริญ ธรรมนั้นเนื่องๆ ให้ปรุโปร่งเถิด พึงทำความเพียรเสียในวันนี้แหละ ใครเล่าจะรู้ความ ตายในวันพรุ่ง...”

เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้เสรีภาพ ถือได้ว่า เป็นคำสอนที่ย้ำให้บุคคลทำตัวอย่างเร่งด่วน และเพื่อเป็นหลักประกันของการกระทำที่ถูกต้อง ในที่นี้จะมุ่งกล่าวถึงหลักการใช้เสรีภาพ ของบุคคลที่สามารถนำมาเป็นแบบแผนปฏิบัติตามความสามารถของปัจเจกบุคคล ตามลำดับขั้นต่าง ๆ ได้แก่ หลักการใช้เสรีภาพขั้นต้น การใช้เสรีภาพขั้นกลาง และการใช้ เสรีภาพขั้นสูง คือ

1. หลักการใช้เสรีภาพขั้นต้น คือ ลักษณะการใช้เสรีภาพแบบประยุกต์ หรือเป็น การประพฤติที่พอเหมาะแก่ปัจเจกชนที่ต้องทำร่วมกันในสังคม การใช้เสรีภาพในข้อนี้ จุดเริ่มต้นของการกระทำที่ตั้งอยู่มาตรฐานของสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐาน กล่าวคือเป็นการ กระทำที่เน้นถึงการปฏิเสธและสนับสนุน ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักสิทธิมนุษยชน (right of human) เป็นการกระทำต่อกันและกันบนพื้นฐานของความเป็นคน รวมไปถึงการกระทำ ต่อสรรพสัตว์ทั้งปวงอีกด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ หลักการใช้เสรีภาพขั้นต้นนี้ เมื่อพิจารณาตาม แนวพุทธศาสตร์ จะเห็นได้ว่าเป็นการใช้เสรีภาพตามคุณลักษณะ 2 ประการ คือ

1.1 การใช้เสรีภาพตามแนวเบญจศีล คือ หลักการประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่ใช้ ควบคุมตนเอง เป็นการกระทำเพื่อตน เพื่อบุคคลอื่น และเพื่อสังคมที่ย้ำอยู่ที่การปฏิเสธ เรียกว่า เบญจศีล ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤตินิด ในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มสุราเมรัย

1.2 การใช้เสรีภาพตามแนวเบญจธรรม คือ หลักการประพฤติปฏิบัติขั้นพื้นฐานที่ ใช้ส่งเสริมตนเอง เป็นการกระทำเพื่อตน เพื่อบุคคลอื่น และเพื่อสังคมที่เน้นการสนับสนุน เรียกว่า เบญจธรรม ได้แก่ เมตตา สัมมาอาชีวะ กามสังวร สัจจาจาและมัสติ

กล่าวได้ว่า หลักเบญจศีล-เบญจธรรม คือเป็นหลักการใช้เสรีภาพที่พอเหมาะแก่ บุคคลทั่วไป เพราะทั้งสองสามารถนำมาส่งเสริมการปกครองตนเองได้ เนื่องจากหลักศีล เป็นกฎแห่งความเป็นมนุษย์ ที่สามารถนำมาควบคุมตนเองด้านการฝึกหัดกายและวาจาของ

ตนให้เรียบร้อย ส่วนหลักธรรมเป็นกฎแห่งธรรมชาติที่ส่งเสริมความสำคัญภายใน (ใจ) ดังนั้น มนุษย์นอกจากจะมีศีล (วินัย) แล้ว หลักพุทธศาสตร์ยังกล่าวถึงความจำเป็นของมนุษย์ว่า ทุกๆ ชีวิตจะต้องมีธรรมเป็นหลักประกันของความเป็นไปได้ เพราะการมีศีลมีธรรม ทั้งสองคือหลักประกันของการใช้เสรีภาพที่พอเหมาะและส่งเสริมความเจริญก้าวหน้าไปได้ด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการมีคุณธรรมเป็นคุณสมบัติภายใน ถือได้ว่าเป็นช่องทางแห่งการพัฒนาบุคคลไปได้อย่างสูงสุด

2. หลักการใช้เสรีภาพชั้นกลาง เป็นการส่งเสริมการกระทำที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความดี หรือหลักกุศลธรรม กล่าวคือ ผู้ทำนั้นทำด้วยสุจริตทางกาย วาจา และใจ และเป็น การกระทำด้วยความเต็มใจ เป็นส่วนตัว นอกจากนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่ทำ ผู้ทำ และรวมไปถึงสรรพสิ่งรอบด้านว่า ทั้งหมดคือสิ่งกลมกลืนกันได้จริง และที่สำคัญ การใช้เสรีภาพในชั้นนี้ คือการใช้เสรีภาพที่มีจุดกำเนิดที่ตน ส่งเสริมตนเองไปในทางที่ดี ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ดังพุทธพจน์ว่า “แม้ตนก็ติเตียนตนเองได้ ผู้รู้ใคร่ควรแล้ว สรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีย่อมกระฉ่อนไป ไม่เป็นคนหลงทำกาละ และเมื่อตายไปย่อมเข้าถึง สுகตีสวรรค์” เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้เสรีภาพชั้นกลางนี้ จึงมีความสำคัญด้านการครองตน ครองคน และครองงาน เพราะเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้เสรีภาพที่ถูกต้องทางกาย วาจา และใจ และทั้งสามจะต้องกลมกลืนกันบนพื้นฐานแห่งความดี เพื่อความเข้าใจที่แจ่มแจ้ง ในที่นี้ จะมุ่งกล่าวถึงการใช้เสรีภาพชั้นกลางตามหลักกุศลกรรมบถ 10 ประการ คือ

2.1 การใช้เสรีภาพ (ทางกาย) ที่ไม่กระทบต่อชีวิตของผู้อื่นรวมทั้งสรรพสัตว์ แต่มีความรักใคร่ ปราบปรามชาติต่อสรรพสัตว์เหล่านั้นอย่างมั่นคงทั่วทั้งสังสารวัฏ

2.2 การใช้เสรีภาพ (ทางกาย) ที่ไม่กระทบต่อทรัพย์สินของผู้อื่น แต่มีความจริงใจหรือ สื่อสัตย์ต่อกัน เคารพในกรรมสิทธิ์ของกันและกัน

2.3 การใช้เสรีภาพ (ทางกาย) ที่ไม่กระทบต่อเพศตรงข้าม เช่น ไม่ละเมิดสิทธิสตรี แต่มีการเคารพในศักดิ์ศรี กระทำต่อกันเหมือนกับเป็นญาติพี่น้องร่วมสายโลหิต

2.4 การใช้เสรีภาพ (ทางวาจา) ที่ไม่กระทบต่อประโยชน์ของผู้อื่นด้วยคำพูดที่เท็จ เพื่อแสวงหาสิทธิประโยชน์ตามลำพังส่วนตน

2.5 การใช้เสรีภาพ (ทางวาจา) ที่ไม่กระทบความมั่นคงของกันและกันด้วยคำพูดที่ ส่อเสียด แต่พูดเพื่อประสานความสัมพันธ์ความสามัคคี หรือความเป็นเอกภาพทางสังคม

2.6 การใช้เสรีภาพ (ทางวาจา) ที่ไม่กระทบสาระประโยชน์ของผู้อื่นด้วยคำพูดที่ไร้ สาระแก่นสาร แต่ให้พูดแต่สิ่งที่มีสาระดี

2.7 การใช้เสรีภาพ (ทางวาจา) ที่ไม่กระทบกระทั่งต่อโสตประสาท (หู) ของผู้อื่น ด้วยคำหยาบไ้มารยาท หรือคำที่ส่องแสงส่องงาม แต่ให้พูดแต่คำที่เสนาะไพเราะ อ่อนหวาน

2.8 การใช้เสรีภาพ (ทางใจ) ที่สามารถควบคุมความรู้สึกนึกคิดของตนเอง เพื่อไม่ให้มีจิตใจที่มุ่งไปสู่ความละโมภ (โลภะ) อย่างสิ่งของคนอื่น

2.9 การใช้เสรีภาพ (ทางใจ) ที่สามารถควบคุมตนเองได้ ไม่มุ่งพยาบาทปองร้าย หรือคิดประทุษร้ายผู้อื่น แต่ให้ดำรงอยู่ในภาวะทางใจที่บริบูรณ์ด้วยหลักคุณธรรม

2.10 การใช้เสรีภาพ (ทางใจ) ที่สามารถปรับเปลี่ยนทัศนะของตนเอง เพื่อการพัฒนาตนเองด้วยความคิดเห็นที่ถูก (สัมมาทิฐิ) มองเห็นคุณค่าของการทำดีว่าจะต้องได้ดี

กล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการทำดี มุ่งเน้นการกระทำดี เพราะความดีคือสิ่งสัมพันธ์กันระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ รวมไปถึงมนุษย์กับสรรพสัตว์อีกด้วย นอกจากนี้ ความดียังเป็นสิ่งที่บุคคลสามารถกระทำได้อย่างเต็มใจ เพราะความดีคือหลักประกันของสิ่งที่ดี ๆ (สาธุ) เช่น การเพิ่มพูนคุณธรรม จริยธรรมในตัวเอง ฯลฯ นอกจากนี้ ยังเป็นสิ่งจรรโลงสาระประโยชน์ที่ไม่มีอาสวะ ไม่มีโทษ ไม่เดือดร้อน เป็นธรรมที่ไม่เป็นไปเพื่อการสังสมกิเลส เป็นธรรมที่มีสุขเป็นกำไร มีผลคือความสุข มีชีวิตที่สันติสุข สดชื่น สมหวังในปัจจุบัน และเมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ผลแห่งความดีจะผลักดันให้บุคคลไปดี (สุคติ) มีวิมานที่เป็นทิพย์ แต่ถ้าบุคคลมีบุญญาบารมีเพียงพอ เช่น มีความเพียรพยายาม เป็นต้น การใช้เสรีภาพขั้นกลางนี้ จึงเป็นปัจจัยที่ก่อให้เกิดทางสายกลางได้จริงตามลำดับ

3. หลักการใช้เสรีภาพขั้นสูง เป็นการใช้เสรีภาพที่ไม่ขัดกับความรู้สึกของตนเอง ไม่ขัดต่อความรู้สึกของผู้อื่น เพราะหลักการใช้เสรีภาพขั้นสูงนี้ คือความกลมกลืนกันแบบครบวงจร และเป็นการใช้เสรีภาพที่ตรงจุดมากกว่าความตรงตัวอักษร เพราะจากลักษณะคำสอน ได้สะท้อนให้เห็นว่า การส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติในข้อนี้ คือระบบจริยศาสตร์ จริยธรรม หรือทฤษฎีปฏิบัติที่ประสานสัมพันธ์กันระหว่างหน้าที่ วิถีทาง และจุดมุ่งหมายปลายทาง เมื่อเป็นเช่นนี้ การใช้เสรีภาพขั้นสูง เท่ากับว่า เป็นหลักแห่งการกระทำเพื่อตน และบุคคลอื่นรอบทิศทางเรียกว่า “การใช้เสรีภาพแบบมัชฌิมาปฏิปทา” หรือมรรคมืองค์แปด (อัฐังคิกมรรค) (ที. มหา. 10/229/231-232) ซึ่งมรรคมืองค์แปด ถือได้ว่าเป็นวิธีการ (Means) หรือเป็นความดีเชิงอุปกรณ์ที่สัมพันธ์กันกับจุดมุ่งหมายอย่างสูงสุดคือวิมุตติ

สรุปได้ว่า หลักพุทธศาสตร์ส่งเสริมการประพฤติปฏิบัติของมนุษย์ หรือการกระทำทุกอย่างจะต้องเป็นไปอย่างตั้งใจ (เจตนา) โดยเฉพาะเจตนาที่ดี ทำดี พุทธิ เพราะการทำดี ฯลฯ คือสิ่งที่มนุษย์กระทำได้อเองหรือมีเสรีภาพได้เต็มที่ เพราะมนุษย์มีความรู้สึกนึกคิดก่อนทำก่อนพูดเสมอ หรืออย่างน้อยมนุษย์ก็มีสิทธิที่จะคิด เมื่อเป็นเช่นนี้ พื้นฐานความคิด ความดี ความชั่ว ตามที่กล่าวมาก่อนจึงเป็นสิ่งผลักดันให้มนุษย์มีการใช้เสรีภาพออกไปในที่สุด และการใช้เสรีภาพที่ว่านี้ ก็เป็นสิ่งยืนยันได้ว่า มนุษย์เป็นตัวของตัวเอง และตามหลักพุทธศาสตร์ก็มองเห็นความสำคัญในข้อนี้ และมุ่งเปิดเผยหลักคำสอนที่ส่งเสริมการกระทำดี

ด้วยตนเอง หรือเสรีภาพส่วนบุคคลที่เน้นการทำดี เร่งรีบทำดี เพื่อความดี และเพื่อการพัฒนาความดีให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะการเลือกทำความดีคือการเลือกที่จริงแท้ และการทำความดีก็คือเสรีภาพที่แท้จริง ซึ่งเป็นระบบจริยศาสตร์ที่สมบูรณ์แบบ และเป็นทางแห่งความดีที่ไม่นิยมให้หยุดยั้งแค่ความดี แต่ส่งเสริมความเจริญในกุศลอย่างไม่หยุดยั้ง ดังพุทธพจน์ว่า “...เพราะกุศลอันบุคคลให้เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุข...” นอกจากนี้ ยังสามารถมีเสรีภาพไปได้อย่างสมดุลกันอีกด้วย

แก่นจริยธรรมการปกครอง: ว่าด้วยความเสมอภาค

มีระบบการปกครองอีกระบอบหนึ่งที่ควบคู่มากระบอบประชาธิปไตย คือ ระบอบสังคมนิยม ซึ่งสังคมนิยมมักกล่าวถึงความเท่าเทียมกันของคนในสังคม ความเสมอภาค (equality) ดูเหมือนจะเป็นแก่นจริยธรรมการปกครองหลักต้น ๆ ของระบอบนี้

คำว่า “ความเสมอภาค” ซึ่งโดยทั่วไปทราบกันตามความหมายที่ว่า “ความเท่าเทียมกัน” เมื่อพิจารณาตามรูปศัพท์ ในข้อนี้ พระพุทธศาสนาไม่ได้กล่าวถึงศัพท์ว่า “เสมอภาค” อย่างตรงตัว แต่ถ้าวิเคราะห์ตามความหมายของศัพท์แล้ว มีหลักธรรมมากมายที่ย้ำถึงความเป็นกลางหรือมีขณธรรม และข้อปฏิบัติที่เป็นสายกลางหรือมีขณิมาปฏิบัติทั้งหมดสามารถตีความได้ว่า ธรรมที่เป็นกลางและทางที่เป็นสายกลางคือความหมายของความเสมอภาคตามแนวพุทธเพื่อประโยชน์ของการศึกษา จึงขอนำหลักการสำคัญเกี่ยวกับความเสมอภาคแนวธรรมมาอธิบายแก่นจริยธรรมการปกครอง ดังนี้

1. หลักความเสมอภาค คือ แนวธรรมที่มุ่งส่งเสริมความเท่าเทียมกันของบุคคลในสังคมเน้นที่ปัจเจกบุคคลเป็นจุดเริ่มต้น อันเป็นแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของความเท่าเทียมกันในทุก ๆ ด้าน แต่เพื่อเป็นหลักประกันของความเท่าเทียมกันที่พอเหมาะในเชิงเปรียบเทียบ ในที่นี้รวบรวมจะมุ่งเสนอหลักความเสมอภาค 2 ลักษณะ ดังนี้

1.1 ความเสมอภาคทางธรรมชาติ (natural equality) คือ ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ในฐานะเกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งตามแนวพุทธศาสน์มองว่าเป็นเรื่องยากยิ่งแต่เกิดมาแล้วยิ่งยากกว่า ดังนั้น มนุษย์ควรเล็งเห็นคุณค่าของตัวเองและสิทธิที่ตัวเองสามารถกระทำได้โดยสะท้อนให้เห็นถึงความเสมอภาคทางธรรมชาติของมนุษย์ในส่วนที่สามารถพัฒนาได้ ซึ่งในประเด็นนี้ เมื่อพิจารณาตามแนวพุทธศาสน์ จะเห็นได้ว่า มีแนวธรรมหลายประการที่เป็นหลักประกันของความเท่าเทียมกันทางธรรมชาตินี้ เป็นแนวธรรมที่ปลูกจิตสำนึกของบุคคลให้เล็งเห็นความสำคัญทางธรรมชาติที่แท้จริง คือ เบญจขันธ์ และความเป็นไปทางธรรมชาติที่แท้จริง คือ สามัญลักษณ์ อันเป็นคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่

ทุกๆ ชีวิต จะไม่ละเมิดสิทธิของกันและกัน แต่ต้องกระทำต่อกันตามสิทธิที่ควรกระทำ เช่น การกระทำที่ตั้งอยู่บนสิทธิหน้าที่ตามทศ 6 และบนพื้นฐานแห่งพรหมวิหาร มีเมตตา

1.2 ความเสมอภาคทางสังคม (social equality) คือความเท่าเทียมกันของมนุษย์บนพื้นฐานแห่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในฐานะเป็นปัจเจกชนคนหนึ่งคนหนึ่งในสังคม ในข้อนี้ ตามแนวพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สามารถนำมาอธิบายให้เป็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนได้อย่างดียิ่ง เช่น ความเสมอภาคด้านชนชั้น คือ

“ความไม่เสมอภาคระหว่างมนุษย์เป็นคำสอนอย่างเป็นทางการของศาสนาพราหมณ์ พระผู้มีพระภาคทรงวางพระองค์ตรงข้ามกับระบบวรรณะที่เข้มแข็งที่สุด และทรงหนุนหลักการแห่งความเสมอภาคในยุคแรกๆ และคงเส้นคงวาที่สุด ไม่มีข้อตกลงใด ๆ ที่สนับสนุนระบบวรรณะและความไม่เสมอภาค ซึ่งพระพุทธองค์ไม่ทรงคัดค้าน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะวาเสฏฐะว่า อุดมคติที่สูงส่งต่างหากเป็นสิ่งสำคัญที่สุด มิใช่กำเนิดในตระกูลสูงส่ง ไม่มีการแบ่งชั้นวรรณะ ความไม่เสมอภาค ความเท่าเทียมกัน ความเป็นคนสูงส่งและความเป็นคนต่ำต้อย แต่ทุกคนเท่าเทียมกัน นี่คือนสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงยืนยันและให้เปรียบเทียบตัวเจ้ากับคนอื่น พวกเขาเป็นอย่างไร เราก็คือเป็นอย่างนั้น เราเป็นอย่างไร พวกเขา ก็เป็นอย่างนั้น พระพุทธเจ้าตรัสแสดงดั่งนั้น” (ปี. อาร์. อัมเบตการ์, แปลโดยพระราชบัญญัติอเมริกา (สมชัย กุศลจิตโต), 2548)

2. มาตรฐานการใช้ความเสมอภาค คือ การกระทำที่สื่อแสดงถึงความเท่าเทียมกัน และสะท้อนให้เห็นถึงความพอเหมาะแก่กุลแกระบบต่าง ๆ ซึ่งในสังคม มนุษย์ควรได้รับการปกป้องสิทธิและเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน ได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมกันจากรัฐในฐานะที่เป็นพลเมือง ความเสมอภาคทางโอกาส และความเสมอภาคระหว่างบุคคล (สมภารพรหมทา, 2539) เป็นต้น และเมื่อพิจารณาจากความเสมอภาคตามแนวพุทธศาสนา จะเห็นได้ว่ามีหลักคำสอนหลายประการที่ย้ำถึงความเท่าเทียมกันระหว่างบุคคลกับบุคคล บุคคลกับสรรพสัตว์และบุคคลกับสรรพสิ่งซึ่งได้กล่าวมาแล้วในข้อที่ผ่านมา และเพื่อเป็นมาตรฐานอันเดียวกันหรือความเท่าเทียมกันด้านการประพฤติ ในที่นี้ ผู้รวบรวมมุ่งกล่าวถึงมาตรฐานการใช้ความเสมอภาค 2 ลักษณะ ดังนี้

2.1 ความเสมอภาคกับมาตรฐานการใช้ในเชิงปฏิเสธ คือ การประพฤติดนตามครรลองของหลัก เบญจศีล ซึ่งเป็นรูปแบบของสิทธิมนุษยชนตามแนวพุทธศาสน์เน้นศีลธรรมที่ทำให้เป็นมนุษย์ 5 ประการ คือ เว้นจากการฆ่า การประทุษร้ายกัน เว้นจากการเอาของที่เขาไม่ได้ให้ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท (วิ.ป. 8/1198/479; ที.สี.

9/234/187) หลักเบญจศีลตามที่กล่าวมา ถือได้ว่าเป็นหลักเน้นให้บุคคลมีเจตนารมณ์ที่ตั้งใจประพฤติในแง่ของการปฏิเสธความชั่วทางกายและวาจา อันเป็นหลักควบคุมความประพฤติ และเป็นหลักเบื้องต้นสำหรับให้มนุษย์ตั้งอยู่ในศีลธรรมเพื่อการประพฤติดียิ่ง ๆ ขึ้นไป เพราะมองว่า สังคมที่ปราศจากศีลธรรมจึงเป็นสังคมที่มีแต่ปัญหา เช่น มากไปด้วยการฆ่า การเอาไรต์เอาเปรียบ ปล้นกัน แย่งชิงกัน การละเมิดทางเพศโดยไม่คำนึงถึงสิทธิของผู้อื่น แต่ปัญหาเหล่านี้จะหมดไปก็ต่อเมื่อมนุษย์มีการประพฤติตามหลักเบญจศีลอย่างเท่าเทียมกันนี้เท่านั้น (ไสว มาลาทอง, 2541)

2.2 มาตรฐานการใช้ความเสมอภาคเชิงสนับสนุนเอาไว้คือหลักเบญจธรรม 5 ประการ นอกจากคุณธรรมห้าประการนี้แล้ว เพื่อเป็นหลักส่งเสริมบุคคลที่หวังความเจริญแบบก้าวหน้าในระดับที่สูงกว่า คือ หลักกุตศลกรรมบถ หรือทางแห่งความดี ได้แก่ กายกรรม (การกระทำดีทางกาย คือ การไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ประพฤติผิดในกาม) วจีกรรม (การกระทำดีทางวาจาคือไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ) มโนกรรม (การกระทำดีทางใจ คือ การไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ไม่มีจิตคิดร้าย และมีความเห็นชอบ) (ที.ปา . 11/471/337; อง.ทสก. 24/160/274) และสูงสุดคือมรรค 8 หรือทางสายกลาง ได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมาวาจา (การเจรจาชอบ) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีวิตชอบ) สัมมาวายามะ (ความพยายามชอบ) สัมมาสติ (ความระลึกชอบ) สัมมาสมาธิ (ความตั้งใจมั่นชอบ) (วิ.ม. 4/13/18; ม.ม. 12/26/26; สง. ม. 19/1664/528) เป็นมาตรฐานรองรับการใช้อันเป็นวิถีธรรมที่เท่าเทียมกันตามลำดับหรือเท่าที่บุคคลสามารถกระทำได้ด้วยความสามารถ

แก่นจริยธรรมการปกครอง : ว่าด้วยภราดรภาพ

แนวคิดเกี่ยวกับภราดรภาพ ในทัศนะของพุทธศาสนาไม่เพียงมองว่าสรรพชีวิตในโลกล้วนเป็นเพื่อนร่วมเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งนั้น หากยังเห็นว่าสรรพชีวิตล้วนมีความเกี่ยวข้องกันในฐานะญาติมิตร อย่างน้อยก็ในอดีต ดังพุทธพจน์ว่า สัตว์ทั้งหลายในสังสารวัฏแทบไม่มีเลยที่ไม่เคยเป็นมารดา บิดา พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาวของกันและกันมาก่อน

ภราดรภาพ (manhood) คือ ความเป็นพี่น้อง ภราดรภาพคือความสามัคคี มีเอกภาพ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ช่วยให้บุคคลทุกคน ใช้เสรีภาพและความเสมอภาค ในการร่วมกันสร้างสรรค์สังคม ที่ดีงาม มีสันติสุขได้เต็มที่ ” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2542) จากการพิจารณาหลักพุทธศาสตร์ในเรื่องของวิญญูะสงสารหากถือเอาความสัมพันธ์ของสรรพสัตว์ในเรื่องความเป็นเช่นพี่น้องจะทำให้ทราบว่ทุก ๆ คนมีความสัมพันธ์เป็นเช่นพี่น้องกันทั้งหมดไม่ว่าจะเป็น บิดา มารดา ครู อาจารย์ สามเณร ภรรยา บุตร ธิดา มิตร

นายจ้าง ลูกจ้าง และผู้ทรงศีล ความสัมพันธ์ในเชิงพี่น้องนั้นมีอยู่ในจิตสำนึกของทุก ๆ คน เพราะความเป็นพี่น้องง่ายต่อการเข้าถึง ติดต่อกัน เข้าหา คบค้า สมาคมด้วย จากความสัมพันธ์ที่สั่งสมมานานในวัฏฏะสงสาร จึงทำให้เกิดความรู้สึกเช่นนั้น (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2545) มิได้มีการจัดระบบความสัมพันธ์ของบุคคลโดยกำหนดตามสถานะภาพทางสังคม ซึ่งหากถือเอาความสัมพันธ์เชิงพี่น้องในวัฏฏะสงสารเป็นใหญ่ ความสัมพันธ์ดังกล่าวนับเข้าเป็นความสัมพันธ์อย่างภราดรภาพ พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์ในสังคม ในสังคาลกสูตร เรื่องทิศทั้ง 6 ได้แก่ ทิศเบื้องหน้า ทิศเบื้องขวา ทิศเบื้องซ้าย ทิศเบื้องหลัง ทิศเบื้องล่าง ทิศเบื้องบน โดยมีผ้าเปียก ผมเปียก พร้อมประคองอัญชลี นอบน้อมทิศทั้งหลาย แต่ไม่ได้กล่าวถึงความหมาย ของการนอบน้อมในแต่ละทิศ พระพุทธองค์ทรงตรัสถึง ความหมายของทิศทั้ง 6 ในพระพุทธศาสนา แก่สังคาล กล่าวคือ ทิศทั้ง 6 นั้นเปรียบเสมือนบุคคล 6 จำพวกที่มีความสัมพันธ์กับตัวเราเองในการดำเนินชีวิต มีดังนี้ “มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรอำมาตย์เป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสกรรมกรเป็นทิศเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน คุฤหัสถ์ในตระกูล ผู้สามารถ ฟังนอบน้อมทิศเหล่านี้” (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2541)

ความนอบน้อมที่พระพุทธองค์ทรงกล่าวถึง คือ การแสดงออกถึงความเคารพ ความนับถือเป็นสัมพันธ์อันดีที่มีต่อบุคคลนั้น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมและผู้สามารถก็คือบุคคลที่ประพฤตินอบน้อมต่อทิศเหล่านั้นคือแสดงออกถึงความสัมพันธ์อันดี ต่อทิศหรือบุคคลเหล่านั้น เพราะความนอบน้อม เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพต่อบุคคลนั้น ๆ ในแต่ละทิศ ซึ่งมีรายละเอียดแตกต่างกันไป แต่จะเป็นการกระทำด้วยความเคารพ ซึ่งเกิดขึ้นได้ทั้งทางกาย วาจา ใจ ส่งผลให้เกิดความเอื้อเฟื้อ เกื้อกูลกัน ช่วยเหลือกัน มีเมตตาต่อกัน ระหว่างบุคคลต่อบุคคลซึ่งเป็นจุดประสงค์หนึ่งของพระพุทธศาสนาที่ตระหนักถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่าง มนุษย์ต่อมนุษย์ด้วยกันให้เอื้อเฟื้อแผ่ทั้งทางวัตถุและทางน้ำใจเพื่อจะได้อยู่เป็นผาสุกร่วมกันในสังคม (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2541) การปฏิบัติตนในทิศหกคือการปฏิบัติตนระหว่างบิดามารดากับบุตรธิดา ครูอาจารย์กับศิษย์ สามีกับบุตรภรรยา มิตรสหายกับตนเอง นายจ้างกับลูกจ้าง สมณะพราหมณ์กับศาสนิก มีดังนี้

1. ทิศที่ 1 ทิศเบื้องหน้า บิดามารดา เป็นการอยู่ร่วมกันตามสถานะของบิดามารดากับบุตร ธิดาซึ่งมีความสัมพันธ์กัน ในลักษณะช่วยเหลือ ดูแล บำรุงกัน ตามหน้าที่ เพื่อตอบแทนหรือสนับสนุนในการดำรงชีวิต

2. ทิศที่ 2 ทิศเบื้องขวา ครูอาจารย์ เป็นการอยู่ร่วมกันในลักษณะถ่ายทอดให้ความรู้เพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต เป็นความสัมพันธ์ที่เคารพ ให้เกียรติ ยกย่อง เกื้อกูลกันของผู้รับคือศิษย์กับผู้ให้คือครู อาจารย์

3. ทิศที่ 3 ทิศเบื้องหลัง ภรรยา เป็นการอยู่ร่วมกันเพื่อดำรงและขยายเผ่าพันธุ์ตามธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นต้องมีการรักษาน้ำใจ มีความสัจย์ต่อกัน เกื้อกูลกัน

4. ทิศที่ 4 ทิศเบื้องซ้าย มิตรสหาย เป็นการอยู่ร่วมกันของบุคคลในสังคมที่สงเคราะห์เกื้อกูลกันอย่างเห็นได้ชัดเจนจากการเชื่อใจกันมีน้ำใจต่อกัน

5. ทิศที่ 5 ทิศเบื้องล่าง คนงาน ลูกจ้าง เป็นการอยู่ร่วมกันในลักษณะพึ่งพาอาศัยกันในทางอาชีพการงาน แสดงออกถึงความมีเมตตาต่อกัน สามัคคีกันและเผื่อแผ่กัน

6. ทิศที่ 6 ทิศเบื้องบน สมณะผู้ทรงศีล เป็นการอยู่ร่วมกันในลักษณะพึ่งพิงกันทางจิตใจ สร้างความอบอุ่นทางใจให้แก่กัน เคารพนับถือกัน เกื้อกูลกันด้วยความบริสุทธิ์ใจ

จากความสัมพันธ์ในหลักทิศหกกล่าวได้ว่าเข้ากันได้กับหลักภราดรภาพ เพราะความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นนั้น เกิดจากความผูกพันที่มีต่อกันเป็นการประพฤติปฏิบัติต่อกันตามหน้าที่ความรับผิดชอบ หลักการปฏิบัติต่อกันในทิศหกเอื้อต่อการเกิดภราดรภาพ หากเพิ่มเติมหลักธรรมในการปฏิบัติบางประการเพื่อความเป็นพี่น้องเข้ามา การปฏิบัติตามหลักทิศหกจึงจะเป็นไปอย่างภราดรภาพซึ่งในสภาพทั่วไปบุคคลในทิศต่าง ๆ อาจมีการปฏิบัติต่อกันอย่างภราดรภาพ เพราะการปฏิบัตินั้นได้ผนวกลมโนธรรมในจิตใจของบุคคลเข้าไปด้วย ซึ่งอาจจะเป็นเพราะว่าได้เคยมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันตั้งแต่ครั้งอดีตกาลที่ยาวนานก็เป็นได้ซึ่งมโนธรรมได้เกิดขึ้นและติดใจมาตั้งแต่ครั้งก่อนนั้น

สรุปได้ว่าภราดรภาพตามแนวพุทธนี้เกิดจากการปฏิบัติตามหลักการของพระพุทธศาสนาโดยพระพุทธเจ้าทรงแนะนำสั่งสอนไว้มีหลักธรรมเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติและพระองค์เองทรงได้ปฏิบัติให้เห็นเป็นแบบอย่าง ดังนั้น มาตรฐานของภราดรภาพตามแนวพุทธจึงสรุปได้ว่าจะต้องมีความเห็นใจกัน การช่วยเหลือกันหรือความเป็นมิตรกัน ซึ่งเป็นเหตุปัจจัยที่จะทำให้ภราดรภาพเกิดขึ้น

บทสรุป

ประเทศที่นับถือพุทธศาสนามีประวัติศาสตร์อันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในโลก โดยเฉพาะในประเทศตะวันตกมองว่าเป็นประเทศที่มีความเอื้อเพื่อ ใจกว้าง ยอมรับผู้อื่น รักสงบเป็นพื้นเดิม ข้อนี้เนื่องจากมีพื้นฐานวิถีปฏิบัติมาจากพระพุทธศาสนา ปัจจุบันอารยธรรมตะวันตกได้แพร่กระจายอิทธิพลในรู้แบบโลกาภิวัตน์ จนมีสถานะเหมือนเป็นตัวแทนแห่งอารยธรรมของมนุษยชาติ เพราะถ้าจะกล่าวพูดถึงความเจริญของโลกมนุษย์ในขณะนี้มักจะมีถึงสภาพแห่งอารยธรรมแบบตะวันตก แต่เมื่อพิจารณาอีกมุมหนึ่ง จากภูมิหลังถึงปัจจุบันจะพบว่า ประวัติศาสตร์ความเป็นมาทางตะวันตกนั้นเป็นสังคมที่ผูกบิบบิ้น สงคราม ความรุนแรง ความขัดแย้งจนมีการเรียกร้องสันติภาพอยู่เนื่อง ปัญหาเหล่านี้เกิดจากสาเหตุ

หลายอย่าง โดยเฉพาะการเมืองการปกครอง เมื่อเป็นเช่นนี้ แก่นจริยธรรมการปกครองไทย เรื่องเสรีภาพ ความเสมอภาค และภราดรภาพ บนพื้นฐานรัฐศาสตร์แนวพุทธ จึงเป็นแนวธรรมที่อารยประเทศควรนำไปพิจารณาและแนวปฏิบัติได้จริง

เอกสารอ้างอิง

- กรมการศาสนา. (2530). *พระไตรปิฎกแปลเป็นไทย ฉบับสังคายนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์. (2545). *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ปี. อาร์. อัมเบตการ์. (2548). *พระพุทธศาสนา: แนวคิดเพื่อพัฒนาสังคมและการเมือง*. แปลโดยพระราชปัญญาเมธี (สมชัย กุศลจิตโต), กรุงเทพฯ: นิติธรรมการพิมพ์.
- เดโช สวานานนท์. (2545). *พจนานุกรมศัพท์ทางการเมือง*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ หน้าต่างสู่โลกกว้าง จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2542). *มองสันติภาพโลกผ่านภูมิหลังอารยธรรม-โลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: บริษัท ธรรมสาร จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ พิมพ์ครั้งที่ 27*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎก. พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 6 มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์ จำกัด.
- สมภาร พรหมทา. (2539). *ปรัชญาสังคมและการเมือง*. (พิมพ์ครั้งที่ 2), กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2541). *คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ไสว มาลาทอง. (2541). *สารคดีธรรมจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- หฤทัย คำเฝ้า. (2564). *รัฐศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา*. วารสารรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 1(3). หน้า 48-65.